

doc. d'igual provenença, de 1251 (ib., 16.10, 45, 56).

Us que ja no tothom devia observar a la fi del segle: «un sarrahí que era soldà --- de aquella terra, escriu al apostoli e als reys dels xristians una *letra* hon se contenia com se meravellave molt fortment com los xristians cuydaven conquerir --- sens semblants armes spirituals ---», Lluïl (*Merav.*, *NCl.*, 129.16, i text igual en l'ed. d'O. C.); i, encara que no asseguro que allò es vagi abolir del tot, en tots els estils (cf. la cita del *DAG.* d'un escrit barceloní de c. 1450, *Ardits* II, 85, que caldria analitzar millor), de tota manera ja estava ben abolit en el S. XVI: «havem tramesa una *letra* per a V. M. ---» en escrit ross. de 1572 (*RLR* LIII, 406); «la carta o *letra* que s'envia», *OPou* (*ThPu.*, 1575, p. 152).

En restà en tot cas un ús més conservador, en l'acceptació de lletres de canvi o comercials, i en certes menes d'estil més o menys recercat; en el *LiEleg.* de JnEsteve (1472) encara que encapçala per «*letra*: epistola» (k-3-2), observem: «*lletres de cambi*: litterae permutatae pecuniae; litterae commutationis quas mercatores vocant», «*lletres de pas o saluconduyt*: publicae fidei litterae», però també: «les tues *lletres* me són estades molt gracioses», «les tues *lletres* m'an donat gran molèstia mas no longament», «legint les tues *lletres* me par parlar ab tu», «les tues *lletres* són vengudes molt tardes o a pas de tartuga» (i bastants exs. més que es veuran en les pp. k-3 i 4-k); «*lletres de crèdit*: tesserae nummariae; *letra de cambi*: tessera collybistica», «per esta primera de cambi, al usat, pagarà al Sr. ---», *OPou* (*ThPu.*, 126); de vegades amb un sentit intermedi entre el de 'letra de canvi', i el de letra missiva de caràcter comercial: «usura nàtica --- usura o --- guany que no-s paga ni corra a fins que algú és anat o tornat en algun lloc per mar, o també a fins que les *lletres* són anades y tornades», *OPou* (*ThPu.*, 119).

Algunes dades esparses sobre els noms catalans d'algunes lletres de l'alfabet (que en el cas d'altres fóra ben poc útil recercar). *I grega* = *Y*: «Brocada, entorn les faldes e al collar e a les mànegues, de *y-gregues* e ocellets», en un doc. val. de 1420. Aquests noms solien ser ja femenins en els nostres medievals, i de vegades, però no sempre, s'usaven sense elisió de la *a* de l'article; en lloc de *erra*, *ela*, *ema* etc. es deia *er*, *el* etc.; Cerverí de Girona escrivia en *La Faula del Rossinyol*: «Guardats / --- / bé vesets er <'ara un'> jardí: / per que ja <'jota'> Jacme di; / trayts del rossinyol l'er, / e l'e del esparver, / e del jardí la y / e dirà REY. —Axí / lo rey Jacme avem / —dix Pats— sols l'als trobem. / —Trobar sí farem bé, / que-l pomers mou en *pe*, / e en *e* l'esparvers: / doncs, serà-l nom entès / si-y metets del Rey l'i, / e la *er* atressí, / ab la e que-y tornets, / PEYRE hi trobaret» (versos 388ss.).

El nom de la *b*, *bac*, s'explica perquè primerament s'havia dit amb vocal *a* davant de la lletra consonant (cf. *er*, *em* etc.), com en alemany diuen encara *ach* com a nom de la lletra aspirada; ho pronunciaren amb aspiració forta (com ho és la *ch* o *ach-laut* alemany); i, tal com, per marcar fortament la presència

d'una consonant, hom s'acostumà a l'Edat Mitjana a pronunciar *nihil*, en lloc de *nihil* o *nil*, que pronunciant-ho després com a *nichil* (= *nikil*), donà *aniquilar* etc.; paral·lelament es pronuncià *ab* = *ac*, com explica Spitzer més detingudament (*ZRPb.* XL, 218-20). Era ja la pronúncia catalana en el S. XV, com ho prova la rima en un vers de JRoig, que de passada documenta l'ús simbòlic de *tenir per hac* 'tenir per no-res': «pres lo marit, / saber treballen / —prim l'escandalllen, / fan-li procés— / per a quant és: / si en lo blanc / de l'ull té sanc / y-l vehen hom, / algun queucom / és reverit, / un poc servit; / si-l pols té *flach*, / han-lo per H (*bach*), / no l'han per res» (*Spill*, v. 518).

Ll. d'Aversó declara que *echs* és nom impropri de la lletra *x*, i anomena *echsejar* una falsa pronúncia d'aqueixa lletra (*Torc.*, vol. I, 36), mentre que el nom legítim és *xe(i)x* (d'on *xeixsejar* pronunciar bé aquesta lletra) (I, 36); «la *y* es diria *i grec* o *grega*» sense fonament (p. 438).

A base de l'índex de la seva ed. (II, 426-38), al començament de cada lletra es poden trobar bastantes més dades sobre els noms de les lletres usats en aquell temps. Jugant amb el nom de les lletres que componen un mot: «pus que la *r* sia equalment en lur poder e saber, ajudat e llicenciejat per la c», Lluïl, *Contempl.*, 346.10.

DERIV.: *Lletrat* [Lluïl]: el cavaller errant declara en el *Blanquerna*: «no són *letrat*, ni no sé los llenguatges, con pogués --- donar laor de Nostra Dona als infeels; mas per armes vull anar honrar --- N. Dona --- que-m vaja combatre en terra de serrayns ---» (*NCl.* II, 534); Eiximeinis, infra, a prop. de *caplletra*: el sentit era vague: 'home que té estudis, que sap parlar amb eloquència' i anàlegs, d'on després 'orador jurídic', 'advocat'. Eiv. «enlletrat: instruïdo» (*PzCabr.*). *Lletram.* *Lletrajar.* *Lletreria.* *Lletrum.* *Lletrut.*

Lletrero, castellanisme que s'havia arribat a fer general en el S. XIX: *AlcM* en dona cites en escriptors val. i mall. de bon llenguatge, i a Bna. era inoït usar altra cosa fins c. 1920: llavors es començà a reivindicar *rètol*, però molts el rebutjaren de primer com a terme rústic (tinc nota de 1929 que em bescantaven d'home poc ciutadà perquè ho deia), però aviat quedà superat aqueix ridícul mal gust, i mirat *lletrero* com a cosa intolerable; en realitat no era veritable intrús de Castella sinó d'Aragó: el *DACEsp.* distingeix entre *letrero* 'inscripció en general' i *rótulo* 'cartel fijado', mentre que nosaltres l'usàvem en tots dos sentits, i més en el segon, però Torres Fornés (p. 182) dóna aquest com un aragonesisme sogorbí.

En forma culta: *literat*, que de primer no era més que 'home instruït', una mica com *lletrat*; una ordenació de Pere el Cerimoniós († 1387) prescrivía: «a tots *literats* e clerg<u>es, qui en nostra cancellaria o en altre loc qualsque officis nostres aministraran», Finke, *Acta Ar.* I (p. xxxiv). *Illiterat* 'mancat de coneixements per via escrita', *BMetge*, *Somni* III, *NCl.*, 91.06, 100.8. *Literatura* [Lacav., abans s'havia assajat *letradura*, *Curial* III, 1]. *Literari* [1676].